

واکاوی رابطه مطالعه آزاد بر میزان موفقیت تحصیلی دانشجویان رشته روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد^۱

نعیمه ظریف قاسمیان^۲

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، بررسی رابطه مطالعه آزاد بر میزان موفقیت تحصیلی دانشجویان رشته روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد، به منظور آگاهی از نظرات این قشر جامعه و بررسی نقش مطالعه آزاد بر موفقیت تحصیلی آنها است.

روش: این پژوهش، از نوع کاربردی و به روش پیمایشی، براساس فرمول کوکران با ۱۲۸ نفر آزمودنی (دانشجوی دوره کارشناسی رشته روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد) انجام شد. داده‌های پژوهش، از طریق پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته گردآوری شد. گویه‌های پرسشنامه نیز برپایه تحلیل متون تخصصی استخراج شد. روایی ابزار سنجش توسط چند تن از متخصصان، و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه (۰/۸۳) تایید شد.

یافته‌ها: مطالعه آزاد در موفقیت تحصیلی دانشجویان در دروس نظری به زبان فارسی مؤثر است، ولی در نتیجه امتحانی دروسی مانند زبان خارجه نقشی ندارد. بین نظرات دانشجویانی که مطالعات آزاد دارند و آنهایی که ندارند، در مورد اینکه مطالعه آزاد در موفقیت تحصیلی دانشجویان مؤثر است تفاوت وجود ندارد. بین مطالعه آزاد و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه معناداری وجود ندارد.

نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش نشان می‌دهد، اکثریت دانشجویان معتقدند که مطالعه آزاد نقش مثبتی بر موفقیت تحصیلی آنها دارد و به طور کلی اثرات ناشی از مطالعه آزاد می‌تواند در رشد علمی و موفقیت تحصیلی آنها مؤثر باشد.

کلیدواژه‌ها: مطالعه آزاد، موفقیت تحصیلی، دانشجویان رشته روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد

۱ تاریخ ارسال مقاله: ۰۲-۰۹-۱۳۹۴؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۰۲-۰۲-۱۳۹۵

۲ کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، مدرس، کارشناس پژوهشی و مسئول مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه موسسه آموزش عالی خردگرایان مطهر، مشهد.
nacemehzarif@gmail.com

مقدمه

بدون شک در دنیای پیشرفته امروزی، یکی از علایم موفقیت فرد، موفقیت تحصیلی اوست که بدون آن توسعه و ترقی هیچ کشوری امکان پذیر نخواهد بود. ترقی هر کشوری رابطه مستقیم با پیشرفت علوم و دانش و تکنولوژی آن کشور دارد و ضمناً در سطوح عالی، منجر به یافتن شغل و موقعیت مناسب و در نتیجه درآمد کافی می شود. دانشجویان که از موقعیت های تحصیلی برخوردارند، خانواده و جامعه با دیده احترام به آنان می نگرند و در جامعه با روحیه و نشاط بیشتری حضور خواهند یافت. البته امروزه افت تحصیلی یکی از نگرانی های خانواده ها و دست اندرکاران حوزه آموزش است و هزینه های گزافی را بر نظام آموزشی تحمیل می کند. به همین منظور، یکی از موضوع های مورد علاقه پژوهشگران، یافتن عوامل، شرایط و امکانات لازم و مؤثر در جهت پیشرفت و تحصیلی موفق است.

امروزه موفقیت تحصیلی دانشجویان، به عنوان یک شاخص مهم برای ارزیابی نظام های آموزشی مورد توجه قرار گرفته است. علاوه بر این، پیشرفت و موفقیت تحصیلی همواره برای استادان، دانشجویان، والدین، نظریه پردازان، و پژوهشگران نیز اهمیت داشته است. برای مثال، موفقیت تحصیلی یادگیرندگان یکی از مهمترین ملاک های ارزیابی

عملکرد استادان محسوب می‌شود. برای دانشجویان نیز معدل تحصیلی معرف توانایی‌های علمی آنها برای ورود به دنیای کار و اشتغال و مقاطع تحصیلی بالاتر است. شاید به علت همین اهمیت باشد که پژوهشگران، بسیاری از پژوهش‌های خود را بر شناخت عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی متمرکز کرده‌اند.

در این میان، پژوهشگران به موفقیت تحصیلی بیشتر از سایر متغیرها توجه می‌کنند. زیرا آنچه می‌تواند یک فرد، خانواده و در نهایت یک کشور را در مسیر پیشرفت، بیش از همه یاری دهد، بهره‌مندی از افرادی است که در امر آموزش، تحصیلات خود را با موفقیت پشت سر گذاشته‌اند.

از طرفی خواندن، مهم‌ترین مهارتی است که در سال‌های اولیه مدرسه حاصل می‌شود و تأثیر آن در طول زندگی انسان باقی می‌ماند. امروزه مطالعه یا خواندن، یکی از مهم‌ترین ابزارهای ارتباط انسان با جهان پیرامون و به ویژه آثار به جا مانده از دیگران است. نظام‌های آموزشی جوامع پیشرفته، علاوه بر تشویق دانش‌آموزان و دانشجویان به مطالعه کتاب‌های درسی، آنها را به مطالعه آزاد نیز هدایت می‌کنند و از این طریق به ایجاد عادت مطالعه در افراد همت می‌گمارند. از این‌رو در این جوامع، مطالعه به یک عادت درونی شده تبدیل می‌شود و افراد - حتی پس از پایان تحصیلات مدرسه‌ای یا دانشگاهی - مطالعه را یکی از نیازهای اساسی خود می‌دانند. گسترش خواندن به تعامل بین عوامل محیطی (انگیزش از خانه، نظام آموزشی و جامعه) و عوامل بیولوژیکی وابسته است. از طریق خواندن، دانش‌شخص درباره جهان پیرامون افزایش یافته و مجموعه لغات او گسترش می‌یابد که هر دو عامل، برای توسعه خواندن ضروری است (چال^۱، ۱۹۸۳، ص ۷-۸).

افرادی که در طول زندگی به مطالعه عادت دارند، از خواندن لذت می‌برند، دنیای خود را از طریق مطالعه وسعت می‌دهند و دید خود را نسبت به مسائل عمیق‌تر می‌کنند (اشرفی‌ریزی، ۱۳۸۳). یکی از شاخص‌های مهم توسعه‌یافتگی هر جامعه، سرانه مطالعه،

میزان تولید و مصرف اطلاعات و کالاهای فرهنگی در آن جامعه است. به دلیل اهمیت این مسأله، دولت‌ها و سیاست‌گذاران برنامه‌ریزی‌هایی در این زمینه صورت داده‌اند.

رشد و توسعه جوامع مختلف در حوزه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و غیره، در گرو مطالعه و کسب آگاهی است. مطالعه آزاد، از تک بعدی شدن فرد در یک رشته خاص جلوگیری می‌کند و این امکان را فراهم می‌سازد تا فرد در زمینه‌های گوناگون و مورد علاقه، اطلاعات روزآمد و کافی به دست آورد. مطالعه آزاد براساس انگیزه و علاقه شخصی فرد صورت می‌گیرد و چون اجبار نیست، در کسب آگاهی و آموزش مداوم نقش بسزایی دارد. به طور کلی مطالعه آزاد، آفت جهل و نادانی را از جامعه می‌زداید و به افراد، حکمت‌های جان‌پرور می‌آموزد.

از دیدگاه اندیشمندان، مطالعه مبتنی بر اهداف متنوعی از جمله دست‌آوردهایی برای زندگی بهتر، رفع نیازهای روحی و انسانی، یا جبران کمبودهای دانشی و اطلاعاتی در مسیر حیات علمی و فنی است.

سال‌های متمادی است که پژوهشگران تعلیم و تربیت و روانشناسان اجتماعی مطالعات فراوانی در مورد عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان انجام داده و همیشه در نظر آنها بوده است (محمدی باغملائی، ۱۳۷۴)، چرا که پیشرفت و در نهایت موفقیت تحصیلی، موضوعی است که به خصوص در حال حاضر، مورد توجه تمامی کشورهای جهان است. هر ساله مقدار زیادی از بودجه جوامع، صرف تحصیل دانش‌آموزان و دانشجویان می‌شود و پژوهش‌های زیادی به بررسی عوامل مختلفی اختصاص یافته است که می‌تواند بر پیشرفت تحصیلی تأثیر داشته باشد، عواملی مانند: خانواده، محیط زندگی، مدرسه، دانشگاه و برنامه‌های آموزشی (قاجاریه، ۱۳۷۳؛ مجیدیان، ۱۳۸۴).

بنابراین با کمی تأمل می‌توان دریافت که مطالعه فعالیتی پیچیده است که توأمان، تفکر و فهم را شامل می‌شود. امروزه یادگیری برای خواندن، یک هدف آموزشی مهم تلقی می‌شود؛ توانایی مطالعه، دیدگان افراد را به دنیای تازه‌ای می‌گشاید و فرصت‌های

جدیدی را برای آنان فراهم می‌آورد. خواندن به ما امکان می‌دهد که دانش تازه‌ای را کسب کنیم و از ادبیات لذت ببریم (پنگ^۱، ۱۳۸۴، ص ۹).

یکی از مهم‌ترین فواید خواندن، افزایش گنجینه‌ی لغات است. کسانی که عادت به مطالعه دارند، از گنجینه خوب لغات بهره‌مند هستند. مهم‌ترین حسن آن «یادگیری» است، فرآیندی که بشر در طول قرن‌های متمادی به دنبال کسب آن بوده و لازمه‌ی پیشرفت و توسعه است.

ساز و کار مطالعه آزاد، در ابتدا ایجاد انگیزه و عادت به مطالعه است و سپس، یکی از مناسب‌ترین و مفیدترین برنامه‌ها برای پر کردن اوقات فراغت افراد، از جمله دانشجویان است.

علیرغم اهمیت و نقش سازنده مطالعه آزاد، به این نوع از مطالعه در جامعه ما به طور کلی و در میان دانشجویان بطور خاص، کمتر توجه شده است. به عبارت دیگر، دانشجویان کشور ما تمایلی به کتب غیردرسی، از خود نشان نمی‌دهند و فقط در زمان تحصیل به مطالعه کتب درسی می‌پردازند (ایرنا، ۱۳۹۴). به منظور ریشه‌یابی علل و عوامل پایین بودن سرانه مطالعه غیردرسی در جامعه، پژوهش‌های مختلفی در سطوح مختلف توسط پژوهشگران باید انجام شود. از آنجا که افزایش آگاهی و دانش افراد جامعه سبب رشد و توسعه در زمینه‌های مختلف می‌شود، آگاهی از میزان و نحوه مطالعه، اثرات و فواید آن، علایق و نیازهای مطالعه دانشجویان به عنوان قشر فرهیخته و سازنده جامعه، لازم و ضروری است.

موفقیت تحصیلی دانشجویان در گرو نهادینه کردن فرهنگ خواندن در بین اقشار مردم از جمله دانشجویان است. این هدف نیازمند یک فعالیت فرهنگی حساب شده بین خانواده، مدرسه و دانشگاه است که به صورت حلقه‌هایی زنجیروار به یکدیگر متصل شده‌اند. نتایج حاصل از تحقیقات، مبین این واقعیت است که دانشجویان کشور نسبت به مطالعه آزاد بی‌رغبت شده‌اند، در حالی که این نوع مطالعه می‌تواند در رشد اجتماعی،

فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و... بسیار مفید و مؤثر باشد. با این حال، این مسأله در اینجا مطرح است که نقش و رابطه مطالعه آزاد بر میزان موفقیت تحصیلی در بین جامعه دانشگاهی کشور مشخص نیست. به منظور پی بردن به این رابطه و با هدف آگاهی از نظرات این قشر جامعه در خصوص مطالعه آزاد و بررسی نقش این نوع از مطالعه بر موفقیت تحصیلی آنها و همچنین بررسی نوع نگرش دانشجویان در مورد مطالعه آزاد، در جهت دستیابی به راهکارهای مفید و مناسب برای تقویت آن، پرسش‌ها و فرضیه‌هایی در جهت مطالعه‌ای پیرامون این مسأله مطرح شد.

۱) مطالعه آزاد در موفقیت تحصیلی چه دروسی برای دانشجویان مؤثر است؟

۲) بین مطالعه آزاد و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه معناداری وجود دارد؟

بین نظرات دانشجویانی که مطالعات آزاد دارند و آنهایی که ندارند، در مورد اینکه مطالعه آزاد در موفقیت تحصیلی دانشجویان مؤثر است، تفاوت وجود دارد.

بررسی مطالعات پیشین نشان می‌دهد که در داخل کشور پژوهش در حوزه‌های موفقیت و پیشرفت تحصیلی انجام شده است، اما در این پژوهش‌ها نقش و رابطه مطالعه آزاد بر موفقیت تحصیلی، آنگونه که باید، مورد توجه قرار نگرفته است. به طور کلی جستجوهای که در متون صورت پذیرفت، حاکی از این است که در زمینه خاص موضوع این پژوهش، در ایران و خارج از کشور پژوهشی جدی انجام نگرفته است. اما منابعی وجود دارد که می‌تواند در زمینه پژوهش حاضر مفید باشند. به همین دلیل در ادامه، به پژوهش‌های انجام گرفته مرتبط با پژوهش حاضر اشاره می‌شود.

محمدی (۱۳۷۶) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی و شناخت عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی" به این نتیجه رسید که بین عملکرد دانشجویان (که در واقع میزان استفاده آنان از کتابخانه، ساعات مطالعه و مشارکت در مباحث جاری کلاس می‌باشد) با موفقیت تحصیلی آنان، ارتباط معنی‌دار وجود دارد.

زال‌زاده (۱۳۷۹) در تحقیق خود با عنوان "مطالعه غیردرسی و میزان استفاده دانش‌آموزان دبیرستان‌ها از کتابخانه‌های عمومی شیراز" مشخص کرد که بیش از ۷۵

درصد از دانش آموزان دبیرستان‌ها، از کتابخانه‌های عمومی استفاده نمی‌کنند و کمبود وقت، مهم‌ترین دلیل عدم استفاده از کتابخانه اعلام شده است.

جمیاری (۱۳۷۹) در تحقیق خود با عنوان "بررسی ارتباط مطالعه منابع غیردرسی با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان سال سوم رشته‌های نظری نظام جدید آموزش متوسطه شهر تهران در سال ۱۳۷۵" اظهار می‌دارد که مطالعه منابع غیردرسی در مقایسه با عزت نفس، ارتباط کمتری با پیشرفت تحصیلی دارد. مقایسه دو گروه کتاب‌خوان نیز نشان داد که از نظر پیشرفت تحصیلی بین این دو گروه، اختلاف معناداری وجود ندارد. در این زمینه نقش پایگاه اجتماعی برای پیش‌بینی پیشرفت تحصیلی، در دختران بیشتر از پسران است. یافته‌های این پژوهش بر خلاف پژوهش‌های قبلی نشان داد که مطالعه منابع غیردرسی سهم ناچیزی در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دارد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که برای ایجاد روحیه مطالعه و تحقیق در دانش آموزان، باید تغییراتی بنیادی در شیوه‌های تدریس معلمان، تألیف کتب درسی، نظام ارزشیابی تحصیلی و نگرش به کتابخانه‌های آموزشگاهی به وجود آید.

محمودی جهرمی (۱۳۸۰) در پژوهشی به بررسی مطالعات غیردرسی (کتب-مجلات-نشریات) بر وضعیت تحصیلی دانش آموزان مقطع راهنمایی منطقه دو شهر تهران پرداخته است. نتایج نشان داد که بین میزان مطالعات غیردرسی و پیشرفت تحصیلی رابطه مثبت وجود دارد و در این بین تشویق معلمان، مربیان و اولیا به مطالعه غیردرسی نقش مهمی دارد.

ترکیان تبار (۱۳۸۴) در پژوهشی با عنوان "بررسی میزان گرایش به مطالعه غیردرسی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دورود" به این نتیجه رسید که آموزش و یادگیری مهم‌ترین انگیزه مطالعه غیردرسی دانشجویان تعیین شده است. اساتید و مدرسان دانشگاه در تشویق دانشجویان به مطالعه غیردرسی موفق عمل کرده‌اند.

قریشی (۱۳۸۴) در پژوهشی، به بررسی نگرش دانشجویان دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشکده فردوسی مشهد درباره «خواندن به قصد یادگیری»، «خواندن به قصد لذت»، «خواندن به قصد تصمیم‌گیری» پرداخته است. این مطالعه نشان داد دانشجویان بر

«خواندن به قصد یادگیری» بیشتر از دو مورد دیگر تأکید دارند. دانشجویان زن بیشتر از دانشجویان مرد بر «خواندن به قصد لذت» تأکید دارند.

سامانیان (۱۳۸۴) در پژوهشی با عنوان "بررسی مطالعات غیردرسی دانشجویان و شناسایی عوامل مؤثر بر آن از نظر دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد" به این نتیجه رسید که پسران به علت کمبود وقت، مطالعه غیردرسی کمتری از دختران انجام می دهند و پسران معتقد بودند که مطالعه غیردرسی اثری بر عملکرد و پیشرفت تحصیلی آنان ندارد.

آفتابی آرانی و بتولی (۱۳۸۶) به بررسی میزان، نوع و عوامل مؤثر بر مطالعه غیردرسی دانش آموزان دوره متوسطه شهرستان آران و بیدگل در سال تحصیلی ۱۳۸۴-۸۵ پرداخته اند. نتایج پژوهش نشان می دهد که دانش آموزان پسر به مطالعه غیردرسی رغبت کمتری نسبت به دختران دارند.

پاشاشریفی و اکبری (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان "نیازهای اطلاعاتی دانش آموزان دوره متوسطه کشور درباره کتاب های غیردرسی" به این نتیجه دست یافتند که درصد دانش آموزانی که در طول یک سال تحصیلی کتاب های غیردرسی را مطالعه می کنند، کمتر از درصد دانش آموزانی است که کتاب های غیردرسی را مطالعه نکرده اند.

قریشی نژاد (۱۳۸۸) به پژوهشی با عنوان تأثیر مطالعه غیردرسی بر روی پیشرفت تحصیلی دانش آموزان پرداخت. نتایج این پژوهش نشان داد که عواملی نظیر: خرید کتاب مورد علاقه فرزندان، استفاده از وسایل و امکانات، استفاده از کتابخانه های عمومی، در جهت بالا بردن انگیزه و علاقه فرزندان به مطالعه غیردرسی ارائه شده است. همچنین رهنمودهایی به آموزگاران نظیر: قصه خوانی در کلاس، ارتباط علمی با دانش آموزان، برگزاری مسابقات کتابخوانی کلاسی و الزام دانش آموزان به کارهای پژوهشی و مطالعاتی شده است.

افکنانه و شکوری شالدهی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان "بررسی راه های ترغیب دانشجویان به مطالعه کتاب های غیردرسی" به این نتیجه دست یافتند که عواملی مانند: نقش روش تدریس استادان، برگزاری مسابقات کتابخوانی، برگزاری نمایشگاه کتاب،

بررسی شیوه‌های ارایه خدمات کتابخانه‌ای می‌تواند نقش مؤثری در هدایت دانشجویان به سمت مطالعه کتاب‌های غیردرسی داشته باشد.

عصاره و نظری (۱۳۹۰) به پژوهشی با هدف بررسی دیدگاه‌های دانش‌آموزان دبیرستانی در مورد عوامل ترغیب‌کننده و همچنین بازدارنده مطالعه غیردرسی با توجه به متغیرهای جمعیت‌شناختی نظیر: جنسیت، پایه تحصیلی، ناحیه آموزشی پرداختند. نتایج نشان داد که بین میانگین دیدگاه دختران و پسران در زمینه عوامل مؤثر بر ترغیب به مطالعه غیردرسی به ویژه نقش والدین و عوامل خانوادگی، وسایل ارتباط جمعی اختلاف معنی‌داری مشاهده شده است. همچنین دانش‌آموزان دختر به واسطه مطالعه غیردرسی و آزاد، بیشتر از معدل درسی و وضعیت تحصیلی بهتری برخوردار بودند.

حسن‌آبادی و همکارانش (۱۳۹۱) پژوهشی با عنوان "عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان: نتایج مقدماتی یک مطالعه ملی" انجام دادند. نتایج گزارش‌های پژوهشی حاکی از افت تحصیلی ملموس در بین دانشجویان و زمینه‌سازهای متعدد برای این پدیده نامناسب آموزشی است.

رودباری احمدی و عبادی فرد آذر (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان "تعیین عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تهران (پردیس همت) در سال تحصیلی ۸۸-۸۹" به این نتایج دست یافتند که: جنس، مقطع تحصیلی و دانشکده از جمله عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی می‌باشند.

شیخی، کرمی و کرمی (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان "بررسی رابطه عوامل ترغیب‌کننده به مطالعه کتب غیردرسی (آزاد) با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در مقطع متوسطه شهرستان آبدانان" به این نتیجه دست یافتند که باور و نگرش فردی به مطالعه غیردرسی، یکی از هشت عاملی است که بر میزان و نحوه ترغیب به مطالعه غیردرسی و پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان مؤثر است.

استیگر^۱ (۱۹۹۷) در پژوهشی که به بررسی انگیزه‌های مطالعه غیردرسی در مدارس انگلستان انجام داده است، به این نتیجه رسید که دانش‌آموزانی که مطالعه غیردرسی داشته‌اند، از انگیزه و عملکرد تحصیلی بهتری برخوردار بوده‌اند.

پژوهش ناگی^۲ (۱۹۹۸) با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر افزایش میزان مطالعه آزاد و غیردرسی در دانش‌آموزان و تأثیر عملکرد درسی و تحصیلی آنان صورت گرفت. نتایج نشان داد که نزدیک به ۶۰ درصد از افراد از کتابخانه‌های عمومی، شخصی و آموزشگاهی استفاده می‌کردند. در این پژوهش امکانات محدود کتابخانه‌ها، نبود فرهنگ مطالعه غیردرسی و ارزش‌های حاکم بر جامعه، از عمده‌ترین عوامل موانع رشد مطالعه غیردرسی به شمار می‌رفت.

گاردینر^۳ (۲۰۰۱) در پژوهش خود نشان داد که دانش‌آموزانی که اغلب مطالعه غیردرسی دارند، از سطح سواد و علمی بیشتری برخوردارند و پیشرفت تحصیلی و معدل درسی بهتری دارند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که اگر به دانش‌آموزان در پایان کلاس وقت برای مطالعه داده شود، این کار میزان انگیزه مطالعه را در آنان افزایش داده می‌شود.

نتایج پژوهش توماس^۴ (۲۰۰۹) نشان می‌دهد که مطالعه غیردرسی نقش بسیار مهمی در موفقیت افراد دارد و علیرغم این نقش سازنده، در کل جامعه آمریکا و بخصوص در بین دانشجویان و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها نسبت به دهه‌های گذشته، میزان مطالعه غیردرسی بطور قابل توجهی رو به کاهش داشته است.

همان‌طور که از مرور پیشینه‌ها برمی‌آید، پژوهش‌های انجام شده مرتبط با موضوع این پژوهش بسیار محدود هستند.

بررسی مطالعات پیشین نشان می‌دهد که میزان مطالعه آزاد دانشجویان و دانش‌آموزان در چند دهه گذشته، شاهد تغییر و تحولات بسیاری بوده است. در داخل کشور، حوزه‌های مرتبط با مطالعه آزاد، آن گونه که باید، مورد توجه قرار نگرفته است.

1 Staiger
2 Nagy
3 Gardiner
4 Thomas

همچنین پژوهش‌ها در مورد پیشرفت تحصیلی نشان می‌دهد که توجه چندانی به رابطه و نقش مطالعه آزاد بر پیشرفت تحصیلی نشده است.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی است و با استفاده از روش پیمایشی و براساس فرمول کوکران با ۱۲۸ نفر آزمودنی از بین ۵۰۵ نفر دانشجوی دوره کارشناسی رشته روانشناسی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد که در سال تحصیلی ۹۳-۹۴ مشغول به تحصیل هستند، انجام شده است. هدف پژوهش‌های کاربردی توسعه دانش کاربردی در یک زمینه ویژه است. به بیان دیگر، این پژوهش‌ها به منظور کاربرد دانش به صورت عملی انجام می‌شود (سرمد، بازرگان، و حجازی، ۱۳۹۰). بر این اساس، پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی است، زیرا یافته‌های آن می‌تواند برای ارتقاء سطح کیفی خدمات و تغییر سیاست‌های کتابخانه‌های دانشگاهی در جهت تامین منابع مورد نیاز به منظور استفاده بهینه اعضا و همچنین در دانشگاه‌ها، آموزش و پرورش و در سطح عمومی، صدا و سیما در جهت آموزش و رواج فرهنگ مطالعه آزاد مورد استفاده قرار گیرد. تجربیات کاری و بررسی‌های اولیه پژوهشگر نشان داد که دانشجویان حوزه روانشناسی با توجه به نوع و ماهیت رشته تحصیلیشان، بیش از دیگران نیازمند به مطالعه آزاد هستند. به همین منظور این حوزه به عنوان نمونه کار در نظر گرفته شده است. طبق آمار به دست آمده، تعداد دانشجویان دوره کارشناسی رشته روانشناسی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد در جدول زیر، آمده است.

جدول ۱. توزیع جامعه آماری و نمونه‌ها

نمونه	جامعه	جنسیت
۶۴	۴۲۶	زن
۶۴	۷۹	مرد
۱۲۸	۵۰۵	جمع کل

داده‌های مورد نیاز این پژوهش، از طریق پرسشنامه‌ای که رابطه مطالعه آزاد بر میزان موفقیت تحصیلی دانشجویان را مورد مطالعه قرار می‌دهد، گردآوری شد. فرآیند گردآوری داده‌ها به شرح زیر است:

الف) در ابتدا با استفاده از روش کتابخانه‌ای و به منظور شناسایی گویه‌های مناسب، اقدام به مطالعه متون و پژوهش‌های مرتبط شد.

ب) بعد از بررسی، گویه‌های مشابه و هم مفهوم و گویه‌هایی که با هدف‌های پژوهش نامرتب بودند و یا گویه‌هایی که در این پژوهش برای آن‌ها مصداقی وجود نداشت، حذف گردید. بدین ترتیب گویه‌های پرسشنامه طراحی گردید.

ج) سپس توسط چند تن از استادان و متخصصان از نظر روایی بررسی و تأیید شد. ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه محاسبه گردید (۰/۸۳) که نشان داد پرسشنامه از پایایی مناسب برخوردار است. در نهایت، داده‌های حاصل از پرسشنامه، با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها و نتایج

۱) مطالعه آزاد در موفقیت تحصیلی چه دروسی برای دانشجویان مؤثر است؟
معیار تشخیص موفقیت تحصیلی در یک درس خاص، از طریق محاسبه نمرات دانشجویان در یک درس صورت می‌گیرد (فراهانی، ۱۳۷۶، به نقل از دو دانگه، ۱۹۹۴). به همین منظور برای محاسبه میزان موفقیت در هر درس، از میان دانشجویانی که به مطالعه آزاد می‌پردازند، نمره هریک از دروس مورد بررسی (که در جدول ۲ آمده) آن‌ها که ۱۷ یا بالاتر از ۱۷ باشد محاسبه می‌شود.

جدول ۲: درصد و رتبه کل موفقیت تحصیلی دانشجویان در دروس گذرانده شده

نام درس	فراوانی	درصد فراوانی	رتبه کل
آمار استنباطی	۴۳	۳۳/۵۹	۵
فیزیولوژی اعصاب	۴۵	۳۵/۱۵	۴

رتبه کل	درصد فراوانی	فراوانی	نام درس
۳	۳۹/۸۴	۵۱	فناوری اطلاعات در روانشناسی
۲	۵۲/۳۴	۶۷	مبانی جامعه‌شناسی
۶	۲۱/۸۷	۲۸	زبان انگلیسی
۱	۶۷/۱۸	۸۶	فارسی عمومی

بر پایه جدول ۲ بیش از نیمی از آزمودنی‌ها در درس فارسی عمومی و مبانی جامعه‌شناسی نمره قابل قبولی کسب کرده‌اند که نشان‌دهنده موفقیت آن‌ها در این دروس می‌باشد. در مقابل، کمترین نقش مطالعه آزاد در درس زبان انگلیسی و آمار استنباطی است.

۲) بین مطالعه آزاد و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه معناداری وجود دارد. موفقیت تحصیلی، از راه‌های مختلف و با معیارهای متفاوت مشخص می‌شود. یکی از این معیارها معدل دانشجویان در یک نیم سال تحصیلی و یا محاسبه معدل یک سال وی است (دودانگه، ۱۳۷۶). در اینجا معیار اندازه‌گیری موفقیت تحصیلی معدل یک ترم (معدل یک نیم سال تحصیلی) است. در این پژوهش، دانشجویانی که به مطالعه آزاد می‌پردازند و معدل یک ترم آنها ۱۷ و بالاتر از آن باشد (معدل الف)، از نظر تحصیلی موفق هستند.

جدول ۳. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون برای بررسی رابطه مطالعه آزاد و موفقیت

تحصیلی

متغیر	همبستگی	سطح معناداری
مطالعه آزاد	۰/۰۷	۰/۳۱

جدول ۳ نشان می‌دهد که بین مؤلفه مطالعه آزاد و موفقیت تحصیلی رابطه معناداری وجود ندارد، زیرا سطح معناداری آزمون ۰/۳۱ است که از ۰/۰۵ بیشتر است.

۳) بین نظرات دانشجویانی که مطالعات آزاد دارند و آنهایی که ندارند، در مورد اینکه مطالعه آزاد در پیشرفت تحصیلی دانشجویان مؤثر است، تفاوت وجود دارد.

برای پاسخ به این سؤال، پرسشی ۱۰ گویه‌ای تدوین گردید تا نظر کلی افراد نسبت به نقش مطالعه آزاد در موفقیت تحصیلی دانشجویان، مورد سنجش قرار گیرد. حداقل نمره ۱۰ و حداکثر ۵۰ و میانگین ۳۰ تعیین گردیده است. جدول ۵، فراوانی و درصد پاسخ‌دهندگان را نشان می‌دهد.

جدول ۴. فراوانی و درصد پاسخگویی به نظرات آزمودنی‌ها در مورد نقش مطالعه آزاد در

موفقیت تحصیلی دانشجویان

میانگین و بالاتر		کمتر از میانگین		نظرات
		درصد	فراوانی	
۶۲/۵۰	۸۰	۱۱/۷۱	۱۵	دانشجویانی که مطالعات آزاد دارند.
۱۶/۴۰	۲۱	۹/۳۷	۱۲	دانشجویانی که مطالعات آزاد ندارند.
۷۸/۹۰	۱۰۱	۲۱/۰۹	۲۷	نظر کلی

همانطور که داده‌های جدول ۴ نشان می‌دهد، بیشتر آزمودنی‌ها عقیده دارند که مطالعه آزاد بر موفقیت تحصیلی تأثیر دارد، بنابراین بین دانشجویانی که مطالعه آزاد دارند و آن‌هایی که ندارند تفاوت وجود ندارد. به طور کلی ۷۸/۹۰٪ پاسخ‌دهندگان نظر کاملاً مثبتی نسبت به نقش مثبت مطالعه آزاد بر موفقیت تحصیلی ابراز کرده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

نخستین یافته پژوهش نشان می‌دهد که بیشترین نقش مطالعه آزاد، بر دروس تئوری از جمله درس فارسی عمومی و مبانی جامعه‌شناسی است و در مقابل، نقش بارزی بر دروسی مانند زبان انگلیسی و آمار استنباطی ندارد. به نظر می‌رسد از آنجا که بیشترین حجم مطالعه آزاد افراد جامعه و به طور خاص آزمودنی‌های این پژوهش، به زبان فارسی است، بتوان نتیجه گرفت که مطالعه آزاد، بر متون درسی فارسی که مربوط به مسائل ملموس جامعه است، بیشترین نقش را دارد.

یافته‌های حاصل از پرسش دوم نشان می‌دهد که بین مطالعه آزاد و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه معناداری وجود ندارد. یافته‌های این پژوهش تأیید کننده نتایج پژوهش جمیاری (۱۳۷۹) است مبنی بر اینکه مطالعه منابع غیردرسی سهم ناچیزی در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دارد. از طرفی نتایج حاصل از پژوهش محمدی جهرمی (۱۳۸۰)، گاردینر (۲۰۰۱)، ناگی (۱۹۹۸) و استیگر (۱۹۹۷) نشان داد که بین میزان مطالعات غیردرسی (آزاد) و پیشرفت تحصیلی رابطه مثبت وجود دارد که مخالف با نتایج حاصل از این پژوهش است. با وجود نقش مطالعه آزاد بر دروس تئوری، به نظر می‌رسد این عدم رابطه به علت وجود دروس عملی، پژوهشی و محاسباتی است که مطالعه آزاد نقش بارز چندانی بر آن‌ها ندارد. به عبارت دیگر، عدم رابطه بین مطالعه آزاد و موفقیت تحصیلی، به علت وجود دروسی است که مطالعه آزاد بر آن‌ها نقش بارز چندانی ندارد و با کم کردن نقش دیگر دروس، در معدل کل ترم آزمودنی‌ها باعث ایجاد و تقویت این عدم رابطه می‌شود.

یافته‌های پرسش پایانی نشان می‌دهد که بین نظر دانشجویانی که مطالعه آزاد دارند و آن‌هایی که ندارند، در خصوص اینکه مطالعه آزاد در پیشرفت تحصیلی دانشجویان مؤثر است، تفاوت وجود ندارد. به طور کلی، بیش از ۷۰٪ از پاسخ‌دهندگان نظر کاملاً مثبتی نسبت به نقش مثبت مطالعه آزاد بر موفقیت تحصیلی دارند. شیخی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که باور و نگرش فردی به مطالعه غیردرسی یکی از هشت عاملی است که بر میزان و نحوه ترغیب به مطالعه غیردرسی و پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان مؤثر است. در حالی که نتایج حاصل از پژوهش سامانیان (۱۳۸۴) نشان داد که پسران که مطالعه آزاد کمتری نیز داشتند، معتقد بودند که مطالعه غیردرسی اثری بر عملکرد و پیشرفت تحصیلی آنان ندارد. ممکن است این اختلاف نتایج، حاصل از جامعه آماری متفاوت این دو پژوهش باشد. همچنین ممکن است پسران مورد مطالعه پژوهش سامانیان، از آن جهت معتقد به تأثیر مطالعه آزاد بر پیشرفت تحصیلی نیستند که تجربه کمی از این نوع مطالعه دارند.

با توجه به نتیجه حاصل از این پرسش، برداشت می‌شود که اکثریت دانشجویان معتقدند که مطالعه آزاد، نقش مثبتی بر موفقیت تحصیلی آنها دارد اما اینکه چرا مدت زمان مطالعه آزاد دانشجویان، کم است و این افراد نسبت به مطالعه کتب غیردرسی بی‌رغبت هستند، پرسشی است که در پژوهش‌های دیگر باید به آن پرداخته شود. به طور کلی، مطالعه موضوع بسیار مهمی است، اما وضع کنونی مطالعه در کشور، متناسب با شأن، سابقه و داعیه فرهنگی ایران و هدف‌های ترسیم شده برای کشورمان نیست.

با توجه به نقش تعیین کننده مطالعه در عملکرد و رشد و شکوفایی دانشجویان، ضرورت دارد مسأله مطالعه آزاد به عنوان عاملی مؤثر بر موفقیت تحصیلی مدنظر قرار گیرد. همچنین این امر سبب می‌شود که استادان و مشاوران به عنوان مهمترین عناصر آموزش و پژوهش، بتوانند به اصلاح باورهای نامناسب و عملکرد دانشجویان بپردازند و شرایط محیطی را برای اثرگذاری بر روی آنها فراهم کنند و تغییرات لازم را در شناخت، تفکر و رفتارهای آنها در جهت بهبود وضع مطالعه آزاد در آنها به وجود آورند. بنابراین با شناخت عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی و نقش مطالعه آزاد بر پیشرفت و موفقیت دانشجویان، می‌توان بر کارآیی دانشگاه، کتابخانه‌های دانشگاهی و دیگر نهادهای اجتماعی افزود.

با توجه به تجزیه و تحلیل یافته‌ها و نتایج بدست آمده، پیشنهاد می‌شود برای ایجاد انگیزه به مطالعه آزاد در دانشجویان و در سطح کلان به افراد جامعه، آموزش و آگاهی‌های لازم به اساتید و دست‌اندرکاران حوزه آموزش و پژوهش، مطبوعات و رسانه‌های ارتباط جمعی داده شود. در دانشگاه‌ها نیز به منظور تدوین دروس دانشگاهی، نحوه تدریس و انتخاب مدرسان، تجدیدنظر و تجدیدرویه مثبتی صورت گیرد تا دانشجویان، آگاهانه به سوی کتابخانه‌ها کشیده شوند و مباحث درسی خود را از طریق مطالعه منابع غیردرسی تکمیل کنند. این کار سبب می‌شود در نهایت به رابطه مطالعه آزاد و موفقیت تحصیلیشان پی ببرند و در نتیجه پس از عادت به مطالعه آزاد، مشتاقانه به مطالعه این نوع از منابع بپردازند.

در این راستا پیشنهاد می‌شود دوره‌های آموزشی با محوریت موضوع "آشنایی با فنون و اهداف مطالعه" و "آشنایی با کتابخانه و کتابداری" در دروس اصلی همه رشته‌های تحصیلی دانشگاهی گنجانده شود. همچنین تأمین اعتبار بودجه‌ای خاص برای غنی‌سازی منابع غیردرسی در کتابخانه‌های دانشگاهی صورت گیرد.

منابع

- ۱) استیگر، ر. (۱۳۷۷). چرا مطالعه می‌کنیم. ترجمه علی شکویی. تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز.
- ۲) اشرفی‌ریزی، ح. (۱۳۸۳). درآمدی بر مطالعه و نقش کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگ مطالعه. تهران: نشر چاپار.
- ۳) آفتابی‌آرانی، ف؛ بتولی، ز. (۱۳۸۶). بررسی میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان دوره متوسطه و شناسایی عوامل مؤثر بر آن در شهرستان آران و بیدگل در سال تحصیلی ۱۳۸۴-۸۵. *نما (مجله الکترونیکی پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران)*، ۷(۳).
- ۴) افکنانه، ص؛ شکوری شالدهی، ع. (۱۳۸۹). بررسی راه‌های ترغیب دانشجویان به مطالعه کتاب‌های غیردرسی. *فصلنامه روانشناسی تربیتی*، ۱(۲)، ۷۲-۸۲.
- ۵) ایرنا، خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴). چرایی کم توجهی دانشجویان به مطالعه کتاب‌های غیردرسی. بازیابی ۲۰ تیر ۱۳۹۴، از: <http://www.irna.ir/fa/News/81609386>
- ۶) پاشا شریفی، ح؛ اکبری، ا. (۱۳۸۷). نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دوره متوسطه کشور درباره کتاب‌های غیردرسی. *نوآوری‌های آموزشی*، ۷(۲۸)، ۱۱۱-۱۲۸.
- ۷) پنگ، ا. (۱۳۸۴). *رهنمودهایی برای تقویت خواندن*. ترجمه احمد شریفان. تهران: موسسه کتاب مهربان.
- ۸) ترکیان‌تبار، م. (۱۳۸۴). بررسی میزان گرایش به مطالعه غیردرسی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دورود. *پژوهشنامه تربیتی*، ۴(۴)، ۱-۲۸.
- ۹) جمیاری، ه. (۱۳۷۹). *بررسی ارتباط مطالعه منابع غیردرسی با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان سال سوم رشته‌های نظری نظام جدید آموزش متوسطه شهر تهران در سال ۱۳۷۵*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری. دانشگاه تهران، تهران.
- ۱۰) حسن‌آبادی، ح و همکاران. (۱۳۹۱). *عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان: نتایج مقدماتی یک مطالعه ملی*. ارائه شده در ششمین سمینار سراسری بهداشت روانی دانشجویان؛ ۲۷ و ۲۸ اردیبهشت، گیلان، ایران.
- ۱۱) دودانگه، م. (۱۳۷۶). *بررسی رابطه بین اضطراب، منبع کنترل و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پسر شهرستان قزوین*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت معلم، تهران.
- ۱۲) رودباری، م؛ احمدی، آ؛ عبادی فرد آذر، ف. (۱۳۹۲). *تعیین عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تهران (پردیس همت) در سال تحصیلی ۸۹-۸۸*. بازیابی ۸ تیر ۱۳۹۴، از: http://pajouhan.mubabol.ac.ir/webreport/view.action?webreport_code=1000&masterCode=11002257
- ۱۳) زال‌زاده، ا. (۱۳۷۹). *بررسی مطالعه غیردرسی و میزان استفاده دانش‌آموزان دبیرستانها از کتابخانه‌های عمومی شیراز*. *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی*، ۳۲(۳۵)، ۳۱-۴۷.
- ۱۴) زرافشان، ع. (۱۳۷۳). *بررسی وضعیت مطالعه کتب غیردرسی دانش‌آموزان کشور*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران.
- ۱۵) سامانیان، مصیب (۱۳۸۴). *بررسی مطالعات غیردرسی دانشجویان و شناسایی عوامل مؤثر بر آن از نظر دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد*، *مجله پژوهش‌های تربیتی*، ۲(۲)، ۷۵-۸۴.

- ۱۶) سرمد، ز؛ بازرگان، ع؛ حجازی، ا (۱۳۹۰). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: نشر آگاه.
- ۱۷) شیخی، س؛ کرمی، آ؛ کرمی، ا. (۱۳۹۳). بررسی رابطه عوامل ترغیب‌کننده به مطالعه کتب غیردرسی (آزاد) با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در مقطع متوسطه شهرستان آبادان. نخستین همایش ملی علوم تربیتی و روانشناسی، مردشت، شرکت اندیشه‌سازان مبتکر جوان. بازیابی ۲۳ آذر ۱۳۹۴، از: http://www.civilica.com/Paper-ASMJ01-ASMJ01_0168.html
- ۱۸) عصاره، ف؛ نظری، ا. (۱۳۹۰). دیدگاه‌های دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان شهرکرد در مورد عوامل ترغیب‌کننده و بازدارنده مطالعه آزاد. فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات ۳ (۸۷)، ۵۶-۷۳.
- ۱۹) قاجاریه، م. (۱۳۷۳). بررسی تأثیر کمک‌های درسی خارج از مدرسه بر پیشرفت تحصیلی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- ۲۰) قریشی، ز. (۱۳۸۴). بررسی نظر دانشجویان دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد درباره خواندن به قصد یادگیری، خواندن به قصد لذت، خواندن به قصد تصمیم‌گیری و دو اصل معقول‌اندیشی و کمترین کوشش. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۷ (۴).
- ۲۱) قریشی نژاد، ن. (۱۳۸۸). چگونه نوجوانان را به مطالعه علاقه‌مند کنیم؟ بازیابی ۲۱ تیرماه ۱۳۹۴، از <http://ketabak.org/node/1496>
- ۲۲) مجدیان، ف. (۱۳۸۴). بررسی رابطه باورهای خودکارآمدی و سخت رویی با استرس شغلی مدیران مقطع متوسطه شهر سنندج. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- ۲۳) محمدجهرمی، م. (۱۳۸۰). بررسی مطالعات غیردرسی (کتب-مجلات-نشریات) بر وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان مقطع راهنمایی منطقه دو شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز. تهران
- ۲۴) محمدی باغملائی، ح. (۱۳۷۴). مقایسه پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پسر دارای معلم مرد با پسر دارای معلم زن پایه دوم ابتدایی. گزارش طرح پژوهشی مصوب سازمان آموزش و پرورش استان بوشهر.
- ۲۵) محمدی، ح. (۱۳۷۶). بررسی و شناخت عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی دانشجویان کارشناسی ارشد. فصلنامه کنسرسیوم محتوای ملی. بازیابی ۸ خرداد ۱۳۹۴، از:

26) <http://94.232.173.233/index.aspx?LOGGED=0&PageSize=10&PageIndex=4&VALUEFIELD1=%D9%85%D9%88%D9%81%D9%82%D9%8A%D8%AA%20%D8%AA%D8%AD%D8%B5%D9%8A%D9%84%D9%8A%E2%80%ADSuccess%E2%80%AC&PID=291&TEXTFIELD1=Subject>

27) Chall, J. S. (1983). *Stages of Reading Development*, New York: McGraw-Hill.

28) Gardiner, s (2001). The minutes a day for silent reading. *Educational Leadership*. 2 (59): 15-50.

29) Nagy, a (1998). Diploma factory and training intellectuals: Reading culture and habits of library use of college and university student-Konyvtan Figyeli. 44 (314):43-60.

30) Thomas, L (2009). Rescuing reading at the Community College. *Virginia Community ollege*, 14(1), 30-68.

